

موسیقی بومی مناطق جنوبی کشورمان، به ویژه **موسیقی مذهبی و سوگواری آن برای همه اقوام ایرانی محبوب و شناخته‌شده است**، **محسن شریفیان – سرپرست گروه «مروارید لیان» –** از رمز و رازهای این نوع موسیقی می‌گوید

نوای ماتم دریای

روی جلد یکی از آثار پژوهشی محسن شریفیان در باره موسیقی جنوب

سما بابایی

موسیقی جنوب ایران یکی از غنی‌ترین و در عین حال پیچیده‌ترین موسیقی‌های مناطق ایران است. البته گاهی تصور مخاطبان عام موسیقی از موسیقی جنوب چنان به بیراهه می‌رود که آن را موسیقی‌ای با ریتمی تند و ملودی‌های یکنواخت و ترانه‌هایی بی معنی می‌شناسند. تقصیری هم متوجه‌شان نیست؛ به این دلیل که آنها همان تصویری را از این موسیقی دارند که توسط خوانندگان در چه چندم و شبکه‌های ماهوار های القا شده است؛ در حالی که واقعیت این نوع موسیقی بسیار متفاوت‌تر از آن چیزی است که عامه مردم می‌شناسند. در این سال‌ها گروه‌هایی آمدند و تلاش کردند تا توانایی‌های موسیقی جنوب را همان‌طور که هست به مخاطبان بشناسانند. محسن شریفیان و گروهش – «مروارید لیان» – از این دسته‌اند؛ گروهی که تا کنون در جشنواره‌های مختلف حضور یافته و یکی از نمادهای موسیقی متنوع ایران به حساب می‌آیند. این گروه در آستانه اربعین، در روزهای ۲۴ و ۲۵ بهمن‌ماه در فرهنگسرای هنر به اجرای آیین‌های مذهبی بوشهر پرداختند. این گروه، اولین و تنها گروه موسیقی در جنوب ایران است که به غیر از اجراهای موسیقی، به پژوهش در این زمینه هم می‌پردازد. شریفیان البته یکی از شناخته‌شده‌ترین آهنگسازان و نوازندگان موسیقی فولکلور ایران هم به حساب می‌آید که فعالیت‌های فراوانی در اجرای کنسرت و ارائه آلبوم‌های موسیقی داشته است و پژوهش‌های او تاکنون در کتاب‌هایی با عنوان‌های «اهل ماتم» و «اهل زمین» منتشر شده است. با محسن شریفیان در یک روز برفی به گفت‌وگو نشستیم. او از موسیقی جنوب گفت و مراسم آیینی زار در این منطقه که یکی از رمز آلودترین و در عین حال پیچیده‌ترین موسیقی‌های ایران است.

● **به نظر می‌رسد موسیقی جنوب در میان تمام اقوام ایران موسیقی‌ای شناخته‌شده و مورد توجه است. فکر می‌کنید چرا؟**

مقایسه بین موسیقی مناطق مختلف سخت است شاید ریتمی که در موسیقی جنوب هست، به جذابیت آن کمک کرده است، ولی جالب اینجاست که موسیقی سوگواری جنوب هم به همان میزان مورد توجه خیلی‌ها قرار گرفته است.

شاید به این خاطر که ردپای موسیقی اقوام مختلف ایران یا حتی غیر ایرانی‌ها از جمله آفریقایی‌ها،هندی‌ها و... را می‌توان در موسیقی جنوب مشاهده کرد. به همین خاطر است که در هر کجای دنیا هم که اجرا شده، مورد توجه قرار گرفته است.

● **البته موسیقی ریتمیک جنوب شناخته‌شده‌تر از موسیقی سوگواری‌اش است.**

طبیعی است چون تبلیغات در آن زمینه بیشتر بوده. اما موسیقی سوگواری جنوب بسیار غنی و جذاب است و گروه‌هایی که در این زمینه فعالیت می‌کنند، تلاش کرده‌اند تا این نوع موسیقی را هم معرفی کنند. کتاب «اهل ماتم» که به همراه سسی دی منتشر شده است نیز تلاشی در همین زمینه است.

● **ریتم موسیقی عزاداری با این موسیقی مذهبی جنوبی که ما با آن آشنایی داریم، متفاوت است؟**

کاملاً. موسیقی سوگواری تنها برای فوت اشخاص یا سالروز وفات انمه‌اطهار^(ع) مورد استفاده قرار می‌گیرد. اما موسیقی مذهبی شاخه خاص خودش را دارد و شامل اعیاد مذهبی و... می‌شود.

● **غیر از موسیقی سوگواری و مذهبی، موسیقی جنوب چه بخش‌هایی دارد؟**

روز گفت‌وگو با محسن شریفیان، برف در دست‌وحسابی می‌بارید؛ گفت‌وگو با یک خواننده جنوبی در یک روز برفی!

موسیقی شادمانه یا همان موسیقی جشن که در مراسم عروسی و جشن‌های مختلف نواخته می‌شود. موسیقی محفلی که شامل شاهنامه خوانی، خیام خوانی و شروه خوانی است. موسیقی کودکان و آوازهایی که در موسیقی کودکانه خوانده می‌شود هم از دیگر انواع موسیقی‌های جنوب ایران است.

● **شاهنامه‌خوانی در موسیقی بسیاری از مناطق ایران وجود دارد. در جنوب این نوع موسیقی به چه شکل است؟**

شاهنامه خوانی یا جنگ‌نامه‌خوانی در گذشته در محفل‌های شبانه با آوازهای خاص خوانده می‌شد؛ ضمن اینکه در جنگ‌های میان خوانین یک نفر پیش از آغاز جنگ، بدون همراهی ساز، ابیاتی از شاهنامه را اجرا می‌کرد.

● **اما ظاهراً خیام‌خوانی تنها در موسیقی جنوب تا این اندازه مورد توجه است؟**

بله، جنوبی‌ها خیام خوانی را با متری مشخص و به صورت ریتمیک با همراهی ضرب و دایره اجرا می‌کنند و ما افتخار می‌کنیم که شعر خیام تا این اندازه در موسیقی منطقه ما جریان دارد. از هر فرد بومی جنوبی‌ای که بخواهد یک شعر بخواند، بدون شک از اشعار خیام استفاده می‌کند.

● **جنوبی‌ها چه وجه اشتراکی با خیام دارند؟**

ببینید، مردم این منطقه تا حد زیادی به فلسفه زندگی گذران اعتقاد دارند چون کسی که خودش را به دریا می‌سپرد، مشخص نبوده است که بر می‌گردد یا نه. البته مردم دیگر نقاط ایران آشنایی کمتری با خیام دارند؛ در حالی که این شاعر بزرگ در دنیا بسیار شناخته شده است.

ما در مسکو کار گاهی آموزشی داشتیم و من در آنجا متوجه شدم که روس‌ها چقدر به این شاعر نزدیکند. در همان جا خبرنگاری می‌گفت که در جشن تولد پوتین از او پرسیده‌اند که بهترین هدیه‌ای که گرفتی، چه بوده و او گفته کتاب خیام که همسرم به من هدیه داده و از آن وقت در اوقات فراغتم تنها خیام است که می‌خوانم.

● **غیر از ضرب و دایره برای خیام خوانی از چه سازی استفاده می‌کنید؟**

فیلوت.

● **شروه خوانی هم با ساز همراه است؟**

معمولاً این‌طور است. شروه خوانی در بحث موسیقی محفلی مطرح است. بسیاری از آوازهای ما در بطن موسیقی سوگواری است. شروه خوانی از آوازهای باستانی ایران محسوب می‌شود که نمونه‌های مختلف آن را می‌توان در مناطق گوناگون مشاهده کرد.

● **به نظر می‌رسد که موسیقی جنوب ایران تا حد زیادی از این آسیب‌ها دور مانده؛ یعنی اصالت و زیبایی خودش را حفظ کرده.**

چطور این اتفاق رخ داده است؟

چون بیشتر موسیقی‌های ما آیینی است و با فرهنگ مردم درآمیخته و خیلی کمتر می‌شود این آیین‌ها را تغییر داد. البته این به آن معنا نیست که ما در موسیقی خود نوآوری یا تغییر نداریم؛ به خصوص اینکه جنوب ایران مدتی گذرگاه مهاجمان مختلفی مثل فرانسه،انگلیس و... بوده و از موسیقی اینها هم بهره گرفته است. البته خیلی از موسیقی‌های ما هم در حال فراموش شدن بوده و اکنون تنها حالت موزه‌ای به خود گرفته است.

● **چرا سازهای کوبه‌ای مهم‌ترین سازهایی هستند که جنوبی‌ها از آن استفاده می‌کنند؟**

این به روحیات مردم و شرایط خاص زندگی آنها بر می‌گردد. از طرفی مهاجرت‌ها هم در نوع سازبندی موسیقی جنوب نقش مهمی داشته است. از قرن ۱۸ که بردگان آفریقایی به جنوب ایران آمدند، یادگارهایی را با خود آوردند که بعضی ازسازهایی که الان در ارکستراسیون

موسیقی شادمانه یا همان موسیقی جشن است. از جمله اینهاست.

● **ظاهراً موسیقی زار هم یادگار دیگری از همین بردگان آفریقایی است.**

موسیقی زار در حاشیه خلیج فارس و در یای عمان مورد استفاده قرار می‌گیرد. اما در بوشهر و جزیره خارک شکل خاص خودش را دارد و سازها دارای سمبل خاص خود هستند که مردم به آن اعتقاد زیادی دارند.

یکی از سازهای مطرح این نوع موسیقی «لیسوا» یا شیخ فرج است که ارزش بالایی در بین مردم دارد. ۲۰ساز کوچک‌تر هم در این مراسم هست که به بچه‌های لیوا معروفند. در گذشته از ساز ملودیک دیگری به نام «زمری» هم استفاده می‌شده که حالا دیگر رایج نیست.

● **الان دیگر این مراسم برگزار نمی‌شود؟**

اجرا می‌شود اما قطعاً شکل گذشته خود را ندارد و بیشتر حالت نمایشی دارد.

● **یعنی جنبه خرافی‌اش رفته کنار و فقط وجه موسیقایی آن مدنظر است، نه؟**

ما به مامازارها می‌گوییم «دی زار» و به بابازارها هم می‌گوییم «یوآزار». اینها شخصیت‌هایی هستند که آوازها و ریتم‌ها را خیلی خوب می‌شناسند و تشخیص می‌دهند که باید چه آوازهایی انتخاب و خوانده شود.

● **الان جایی متولی حفظ موسیقی خوب هست؟**

متاسفانه بسیاری از این آوازها هم اکنون در حال فراموشی است؛ در حالی که همان‌طور که یک اثر باستانی مورد توجه قرار می‌گیرد، باید به آوازها و موسیقی‌های آن زمان هم توجه شود چون پیشینه و تاریخ آن منطقه در همین موسیقی‌ها نهفته است.

برندگان آفریقایی که به یادگارهایی را با خود آوردند که بعضی ازسازهایی که الان در ارکستراسیون موسیقی جنوب است، از جمله اینهاست

مراسم آیینی و مذهبی در موسیقی محلی بوشهر

شکل‌های مختلفی دارد

لحن بر یزید، تا صبح قیامت

ذکر خوانی: «ذکر خوانی» بعد از مراسم سنج و دمام، دومین آیینی است که حکم اعلام و آغاز مراسم مذهبی را دارد. ذکر را در روزها و شب‌های عزاداری انمه اطهار^(ع) و به ویژه برای زنده نگه داشتن حادثه کربلا می‌خوانند و هر گاه مجلس روضه‌خوانی و عزاداری برپا می‌شود، نوای ذکر را هم لازمه این مجالس می‌دانند. ذاکر آن بسرای اجرای ذکر خوانی معمولاً روی پله اول منبر می‌نشینند و در آغاز کار خود، همیشه باصدای رسا به حالت رجز می‌گویند: «لحن بر یزید و متابعانش، تا صبح قیامت، مدام المدام، لعنت باد.»

لوای تعزیت از نو به پا شد / صدای ناله بر عرش علا شد

فلک حیران، ملک گریان / جهان ماتم سرا شد

پامنبری: در بوشهر بعد از پایان ذکر، نوحه‌خوانی خاصی شروع می‌شود که به آن «پامنبری» می‌گویند. پامنبری خوانی یکی از کهن‌ترین انواع نوحه‌خوانی و عزاداری شیعیان در بوشهر محسوب شده و آهنگ‌های پامنبری از قدیمی‌ترین نواهای موسیقی مذهبی بوشهر، شناخته می‌شود. اشعار پامنبری به زبان فارسی است و اصطلاحات محلی کمتری به آن راه یافته است. اجرای مراسم پامنبری و ذکر در اطراف بوشهر و به ویژه در روستاها از اصالت و کیفیت بیشتری برخوردار است و علاقه‌مندان بسیاری (اعم از کوچک و بزرگ) در این مراسم شرکت می‌کنند. بر همین اساس محتمل است که خاستگاه اصلی ذکر و پامنبری، روستاهای اطراف بوشهر باشد.

ای عنقلیبان خدا، گلشن خراب است / هسته‌تالیید اصغر به خواب است / در ذکر خوابش گریان رباب است

روضه‌خوانی: پس از پایان ذکر و پامنبری، روضه‌خوانی شروع می‌شود. بیشتر پژوهشگران، روضه‌خوانی یا مرثیه‌خوانی را یکی از اولین شیوه‌های عزاداری می‌دانند. روضه‌خوان‌های بوشهری با آدابی خاص به روضه‌خوانی می‌پردازند. آنان در جای جای روضه‌خوانی، با آوازها و نوحه‌های ویژه، مصایب و سرگذشت امامان^(ع) به ویژه حضرتسیدالشهدا^(ع) را شرح می‌دهند.

روضه‌خوان‌های محلی در اجرای آواها و مرایثی به شیوه‌ای خاص شنوندگان خود را در اجرای آواها و نوحه‌ها مشارکت می‌دهند. روضه‌خوانی سنتی معمولاً با مرثیه‌خوانی رسمیت پیدا می‌کند اما بیشتر اوقات، روضه‌خوانان، کار خود را با اجرای آوازی حزین معروف به «حاجیونی» آغاز می‌کنند.

هلال امشب ز غم قامت کمان است / جهان پر شور و بانگ الامان است

ز زهر دیده سرشک خون روان است/عجب هنگامه‌ای اندر جهان است.

از دیگر سبک‌های رایج در روضه‌خوانی می‌توان به «هثنوی خوانی»، «جز» و «جنگ‌نامه» یا «شاهنامه‌خوانی»، «ناج» و «کتابخوانی» اشاره کرد.

مراسم سنج و دمام: بوشهری‌ها، رسم سنج و دمام را معمولاً لازمه مراسم سینه‌زنی می‌دانند و در گذشته نیز این مراسم را قبل از بسیاری از مراسم مذهبی مانند تعزیه، روضه‌خوانی، پامنبری و شام‌غریبان اجرا می‌کردند. برای اجرای این آیین، دسته‌های سنج و دمام، قطعه خود را از نقطه‌ای مشخص در محل آغاز می‌کنند تا همه اهالی محل بتوانند صدای آن را بشنوند. پس از چند دقیقه نوازندگی، گروه در حین نواختن به طرف مسیر مشخص شده خود حرکت کرده و هنگام رسیدن به پایان مسیر، بعد از چند دقیقه، قطعه را تمام می‌کنند. در بوشهر، محله‌های مختلف، مراسم مذهبی خود را جدا از یکدیگر برگزار می‌کنند و هر یک از آنها دارای یک گروه سنج و دمام مستقلند. این گروه‌بندی‌ها در گذشته اهمیت زیادی داشته و با رقابت شدید محله‌ها رو به رومی شده است.